

AZ OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ FILMDOKUMENTUMAI

Apokalipszis akkor és most

BENKE ATTILA

A JELENLEGI OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ MÁR LEGALÁBB EGY ÉVTIZEDE ÉRETT, MINT ARRÓL A VERZIÓ ADOMÁNYGYŰJTÉSE KERETÉBEN MEGTEKINTHETŐ DOKUMENTUMFILMEK TANÚSKODNAK.

A 2022. február 24-én kitört orosz-ukrán háború sokaknak a második világháborút juttatta az eszébe nemcsak azért, mert Vlagyimir Putyin az atomfegyverek bevetésével fenyegeti az Oroszországot szankcionáló nyugati világot, hanem mert a rakétatámadások miatt rommá vált iskolák, kórházak, a menekülő és meggyilkolt civilek képei a hitleri ámokfutást és a sztálini „felszabadítás”-t (megtorlást) idézik. Persze már a 2013 végén kirobbant kijevi, véres összecsapásokba torkollott Európa-párti forradalom, a Krím-félsziget orosz elfoglalása, valamint az orosz szeparatista bábállamok, a Donyecki és a Luhanszki Népköztársaságok kikiáltása (2014) óta kisebb-nagyobb megszakításokkal ropognak a fegyverek Kelet-Ukrajnában. Ezeket a tragikus eseményeket Szergej Loznyica ukrán rendező műveitől (*Maidan*, 2014, *Donyeci történet*, 2018) magyar alkotók, Csarnai Attila (*Meghalni Ukrajnáért*, 2016) és Csujja László (*Kilenc hónap*

háború, 2018) műveiig számos film dokumentálta. A budapesti Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztivál szervezői az új háború okán, az ukrán rendezők megsegítésére szervezett adománygyűjtés keretében március 21. és 31. között hat, 2022 előtt készült dokumentumfilmet tettek csomagban kölcsonőzhetőkké, amelyek együtt rajzolják ki, hogyan jutottunk el a mostani kelet-európai pokolhoz.

HÁBORÚS HÁTORSZÁG

A 8-as akna (2011), az *Ukrán seriffek* (2015) és *A Föld oly kék, mint egy narancs* (2020) a háború előtti és közbeni hátországra koncentrálnak. Roman Bondarczuk *Ukrán seriffekje* Emir Kusturica filmjeit és Howard Hawks klasszikus westernjét, a *Rio Bravót* (1959) idézi. A Krím-félsziget közelében fekvő kis faluban, Sztara Zburjevka-ban a polgármester két megbízható és határozott férfit nevez ki rendfenntartóknak, akik komi-

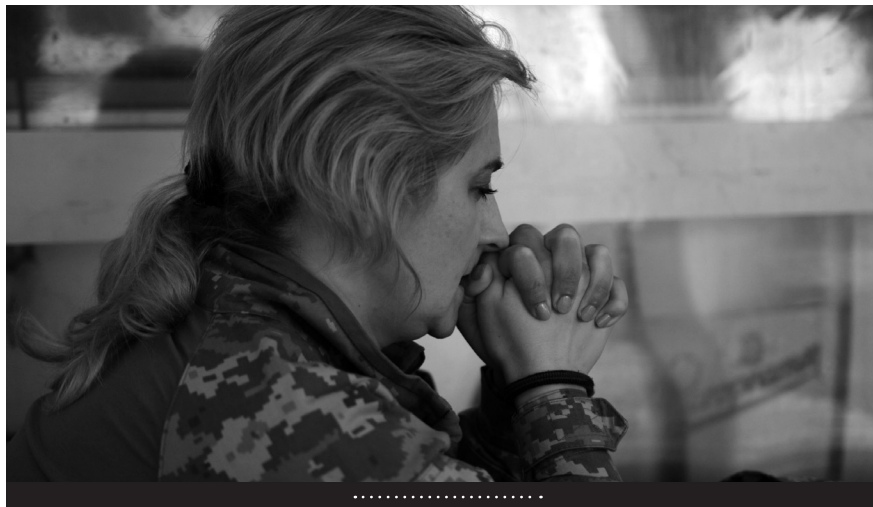
Roman Bondarczuk: **Ukrán seriffek**

kus helyzetekbe kerülnek, például egy kutyahúst evő naplopót kell rendre utasítaniuk. Am a *Rio Bravó*val ellentétben az *Ukrán seriffeknek* nem lehet pozitív a végkifejlete, mivel kitör a kelet-ukrajnai háború, amivel szemben a falu rendfenntartói már tehetetlenek. „Ha meghalok, ki eteti a gyerekeim?” – teszi fel kétségbeesetten a kérdést az egyik behívott férfi a katonai sorozás hírére. A *Rio Bravo* hősét játszó John Wayne éppen családja és filmes szerződése miatt nem vonulhatott be a seregbe a második világháború idején, ám neki filmsztárként és több ezer kilométerre a fegyveres konfliktustól volt választása. Az *Ukrán seriffekben* szinte Sztara Zburjevka lakóinak küszöbén állt a háború, ők nem válogathattak.

A Föld oly kék...-ben a Donyec-medencében élő családnak közvetlenül az otthona mellett robbantak a bombák. „A csend olykor maga is bűncselekmény lehet” – mondta Irina Csilik rendező a Verzió filmjei nézőinek küldött videóüzenetében, és műve hőse, az operatőrnek tanuló Miroszlava nem is marad csendben. Az önreflexív filmben a lány édesanyja, Hanna és testvérei közreműködésével maga is dokumentumfilmet készít a háborúról, amellyel egyrészt segít feldolgozni a bombázások idején elszünetelt traumákat (például a pincében nyomorgást), másrészt bemutatja a háborút a város „poszt-apokaliptikus” állapotán keresztül. „A háború üresség. Ha közelebbről nézzük, biztosra vehető, hogy üresség. Minden barátod elmegy. A város üres.” – ecseteli Miroszlava, és fel is tárul a pusztítás a légnyomástól betört ablakoktól a kihalt tereken át az élet természetes részévé vált katonai ellenőrzőpontokig. *A Föld oly kék...*-ben tehát nem pusztán a fegyveres összecsapás a borzalmas, hanem az is, hogy már semmi sem lehet olyan, mint régen, béke idején: a halottak és a városból elmenekült emberek soha nem térnek vissza.

Marianna Kaat *A 8-as aknája* még a 2000-es évek végén készült a donyeci Sznyizsnyében az illegális szénbányászatról. Mivel édesanyja részeges, nem törődik gyermekeivel, a 15 éves Jura tartja el a veszélyes munkával, tanulmányai és álmai rovására kiskorú hűgát, Juliát és depresszióra hajlamos, már felnőtt nővérét, Ulját. A kényszerű felnőtté válási drámában már említik a környéket ellenőrző paramilitáris szer-

vezeteket, amelyektől Jura tart, szóba kerül több jelenetben Ukrajna NATO-csatlakozása, amit a filmben megszólalók különböző okokból elleneznek (Putyin egyik mostani fő célja is ennek a megakadályozása), és a cselekmény végén a főhős kamaszfiú azzal döbben meg a mai nézőt, hogy jelentkezni akar a hadseregbe. „Új élet vár a hadsereg után” – mondja Jura, ám bennünk 2022-ben felmerülhet a kétely, hiszen rengeteg fiatal ember veszíti életét az aktuális harcokban. Egyáltalán Jura él-e még? Vagy álmait a nyomor, őt magát pedig Putyin agressziója ölte meg húszas éveit közepén?

HÁBORÚBÓL HÁBORÚBA

Az *Euromaidan*. *Nyers vágás* (2014) és a *Semmi sem mutatja* (2017) a 2013 óta tomboló erőszak sűrűjébe viszik a nézőt, míg az *Örökké esni fog* (2020) a szíriai és a kelet-ukrajnai háborút állítja párhuzamba. Az *Euromaidan* bátor, fiatal filmesek által felvett anyagokból áll, amelyeket úgy vágtak össze fejezetekre tagolva, hogy időrendben bemutassák, hogyan változott a Putyin-párti, azóta hazaárulás vádjával távollétében elítélt, Oroszországba menekült elnök, Viktor Janukovics elleni tüntetés véres forradalommal. Amellett, hogy az egyes epizódok dokumentálják a Kijev főterén, a Majdanon zajló, a kelet-ukrajnai háború felé mutató eseményeket, számos társadalmi-történelmi problémát is felvázolnak, amelyek miatt Ukrajna az orosz diktátor kiszolgáltatottja. Az egyik közeli faluban, a tüntetőkkel kontasztban készített riport szerint riasztóan sokan támogatták Janukovicsot. A

Alina Gorlova: **Semmi sem mutatja** kommunista emlékműveket nálunk már a 90-es évek elején szoborparkba vitték,

a forradalmárok Kijevben 2013 végén még köztéren álló Lenin-szobrot döntenek le, vágnak darabokra és visznek haza belőle szuveníreket, mint 1956-ban a Sztálin-szobor kiiktatása után a magyar szabadságharcosok. Volt-e valódi rendszerváltás Ukrajnában? Ez a kérdés merülhet fel a nézőben, és bár a válasz nem egyszerű, de a Janukovics pártját fogók és a lencsevégre kapott, Lenin-szobrot sirató idős férfi is demonstrálják, hogy az „Orosz Birodalom” árnya még 2013–2014-ben is az országra vetült. Az *Euromaidan* elején egy középületben összezsúfoltan alvó civilek képe pedig kísértetiesen vetíti előre a „má”-t, amikor a februárban kitört háborúban ostromlott kijeviek például a metróállomásokon vészelték át a rakétatámadásokat.

A kijevi humanitárius akciókban jelenleg is részt vesz Alina Gorlova, akinek két megrázó filmje, a *Semmi sem mutatja* és az *Örökké esni fog* más-más oldalról, de a háború az egyén életére, sőt lelkére gyakorolt, romboló hatását elemzi. Előbbi főhőse Okszana, egy középkorú, frontot megjárt, leszerelt őrnagy, aki poszttraumás stressz szindrómában szenved, ami a háborús veteránok jellemző lelki betegsége. Gorlova ugyan nem forgatott a háborúban, de annak pokla feltárul Okszana megrendült beszámolóit és PTSD-je egyik tünete révén. A veterán ugyanis rettenetesen fél a metróktól, az érkező szerelvény éles zajától és az abból kitóduló tömegtől, szabályosan rosszul is lesz, amikor az egyik jelenetben elkíséri a föld alá a kamera. Az nem derül ki, hogy pon-

tosan miért alakult ki „metrófóbiája”, de a főhős nő fiatal férfiak összeégett, beazonosíthatatlan tetemeiről és a bombázásokról szóló történetei arra engednek következtetni, hogy a szerelvény és az embertömeg együttesen a támadásokat, a fegyverek és harckocsik pokolian éles zaját idézhetik fel Okszanában. Az össze-tört, a frontra vonulás ellen tiltakozó és a bevonult, még lelkes fiatalok életét féltő veterán maga az élő háborúellenes üzenet, ami az aktuális konfliktus mindkét felének, illetve minden, emberéleteket egy tollvonással, egy paranccsal megsemmisítő vezetőnek szól.

Az *Örökké esni fog* eredeti címe, a „This Rain Will Never Stop” a Creedence Clearwater Revival nevű amerikai rockegyüttes vietnami háborúellenes számára, a „Who’ll Stop the Rain”-re („Ki állítja el az esőt?”) utal. Hőse a fiatal kurd Andrij, aki a szíriai polgárháború elől menekült családjával egy részével Nyugatra, illetve ő maga Luhanszkban telepedett le, csatlakozott az ukrán Vörös Kereszthez, hogy segítsen a hozzá hasonlókon. Az eső nemcsak áradást okoz Szíriában, ami megnehezíti az egyik epizódban oda visszatérő főhős munkáját, hanem ugyanúgy a soha véget nem érő háború metaforája, mint a klasszikus amerikai slágerben, hiszen Andrij és rokonai éppen a szíriai konfliktus miatt hagyták el otthonukat, ezért szóródott szét a család, ám 2014-től kisebb-nagyobb megszakításokkal újfent a közelükben ropognak a fegyverek. A szíriai polgárháború és az ukrajnai háború párhuzamba állítása pedig azt is a néző eszébe juttathatja, hogy Putyin Szíriában is beavatkozott, mégpedig az elnyomó kormányerők oldalán. Alina Gorlova művészi vágással, pergő montázsszekvenciában állítja egymás mellé a film végén a nyugati, németországi LGBTQ-felvonulás felszabadult, békés tömegének és a keleti, fenyegetően vonuló katonák képeit, majd ezeket felgyorsítva keveri össze szinte absztrakt filmetüddé. Egyszerre gyönyörű és félelmetes vízió ez arról, hogy ha nem állítja meg valahogyan az emberiség azt a bizonyos, mindent és mindenkit elmosó „esőt”, ami Szíriát és Ukrajnát egyaránt „áztatja”, akkor egy idő után már nem lesz békés Nyugat sem, ahová az Andrijhoz hasonló fiatalok az új élet reményében menekülhetnek. •